

Investigating the Subject's Linguistic Behavior in Cyberspace Discourse Based on Lacan's Discourse Theory

Vol. 17, No. 2, Tome 92
pp. 227-254
Summer 2026

Elahe Barzegar¹ & Farzad Baloo²

Abstract

Today, due to the speed of spread of communication on the Internet, a new discourse has been formed in this space, in which language is considered the most important element. This discourse is placed in a hostile relationship with other common discourses, one of them is standard language. Persian language, as one of the Iranian subjects' languages, faces challenges in this space. It seems that a new form of language is being formed here, the ignorance of which could cause irreparable damage to the future of the Persian language. Considering the importance of the language's role in Jacques Lacan's psychoanalysis, this research has analyzed each of these discourses based on Lacan's discourses with a descriptive-analytical method and pathologized the common language in this space. The results show that the discourse of the standard language creates the crossed out subject and cyberspace creates a hysterical subject. If we accept this idea of Lacan that the subject can never achieve primary unity, it can be said that the contemporary subject will never reach his desire by using language outside the norm and grammar rules and this will cause damage and danger of destruction for the language, especially for the future. It is possible to promote and revive language as an important cultural element by using the capacities of cyberspace. Thus, first, it made the subject aware of these unconscious harmful behaviors, and then, in accordance with the postmodern subject's perception of the other, it defined a suitable linguistic signifier for him.

Keywords: Discourse; language; Standard; cyberspace; Lacan.

Received: 2 May 2025
Received in revised form: 23 June 2025
Accepted: 8 July 2025

¹ Corresponding Author, Postdoctoral Researcher, Persian Language and Literature, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1386-0395>, Email: elahe.barzegar9371@fmail.com

² Associate Professor, Persian Language and Literature, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. ORCID ID: <https://orcid.org/000-0002-0195-0847>, Email: f.baloo@umz.ac.ir

1. Introduction

At every stage of his life, man is in the process of socialization in numerous and sometimes contradictory discourses and behaves with a specific attitude as a subject. One of these behaviors is in the field of culture and in the field of using language as a cultural element.

The Iranian subject, throughout its turbulent history, has always faced an other due to the special geographical location of the Iranian land, and this other, without the subject realizing it, has had an effective role in the discourse-making of his life.

In the present era, cyberspace is one of the most important infrastructures for the emergence of any kind of discourse, which is the result of the increasing progress of science and technology on the Internet. This has affected the entire life of modern man, especially his communications and social behaviors. In the meantime, culture and identity, and consequently, language, which is one of their most important components, are undergoing changes that, if not paid attention to and not under control, may cause damage and be exposed to transformation, distortion, and even destruction.

Jacques Lacan is one of the thinkers who raised the issue of discourse with a psychoanalytic, philosophical, and linguistic approach and paid attention to language as an important element in this field.

Given that Lacan's view of discourse and his divisions are influenced by psychoanalytic, philosophical, and especially linguistic perspectives, cyberspace, which is a place for individual and social interactions and the main element of communication in the specific language of users, can also be examined in this context.

Research Question(s)

This research seeks to answer the question: Given the importance and role of language in Lacanian discourses, can the common language used by Persian-speaking users in cyberspace be included in one of these discourses?

In that case, which of Lacanian discourses is the discourse created by language in cyberspace and what type of subject does it constitute?

2. Literature Review

The theoretical framework includes: the subject in Lacanian thought, the small object, the master signifier, the crossed-out subject, Lacanian discourses, including the master discourse, capitalist discourse, and hysterical discourse, and then the language of quality and the language of space of each of Lacanian discourses are shown.

Main discussion

Following life in cyberspace, cultures have become more and more interacting and closer to each other. Meanwhile, unfortunately, “in the transaction that exists between the Persian language and the languages of Western cultures, the Persian language takes a lot and gives little” (Irani, 1995, p. 359). It seems that the correct use of the Persian language in cyberspace has been affected by its specific conditions and has created common errors in this area.

The contemporary subject faces two types of language in the field of social communication: one is the standard language and the other is the common language of cyberspace, which is placed in a specific position in Lacan's discourses depending on the way in which they are confronted with each. Standard language is the commonly accepted language in society that has been created with changes in form, structure, role and function and is a valid language model for individuals in society and is used in planned speeches and official writings. In other words, before the spread of the Internet and the popularity of virtual pages, the subject was mostly in contact with the standard language and this type of language ruled the subject as a command (law, symbolic order). But today, it is as if the real world is in a dialectical relationship with the virtual world, each of which has independent discourses

and the standard language is considered a discourse in the real world. In other words, we can say that a tragic and dialectical situation is formed between the language of these two worlds.

Some consider Persian language to have two types of standard written and spoken language (Ameri, 2016; Sadeghi, 2013) and believe that the common language in cyberspace is the written form of speech. The scope of each must be clear. Standard spoken language that is not planned is far removed from writing. In cyberspace language, not only is spoken language written, but sometimes words are written with incorrect and original pronunciation. Therefore, it can be said that the spoken form of the word has also been subjected to distortion, and this changed form gradually becomes permanent when written in the context of cyberspace, and may be considered as the correct form of the word in the future.

According to Lacan's theory, the subject, when confronted with the standard language, must accept its rules as the main element of the symbolic order in order to realize his subjectivity. In this regard, it can be said that the normative system of the standard language, which is based on the logic of all or the whole, plays the role of the master signifier and rules over the subject. That is, the standard language, in the position of the agent, addresses the subject and his knowledge in another position. The result of this relationship is a small object *a* that does not satisfy the subject's desire and ultimately places the crossed-out subject in the position of truth.

The crossed-out subject, who has encountered and formed signifiers devoid of signified in the discourse of the standard language, encounters a new language that flows in cyberspace and turns to it to satisfy his desire.

In this situation, the subject resists the standard language and does not accept its rules and tries to show him the lack of the master. Therefore, he stands in opposition to him. In this position, the subject adopts a hysterical approach to the standard language. Because the hysterical person wants to disrupt the existing situation and show him the lack and defect of the master,

he is placed in the hysterical discourse.

3. Methodology

In this research, which is an applied research and has been conducted using descriptive-analytical and library analysis methods, first four of Lacan's discourses are described along with some specific and important terms. Then, the Persian-speaking subject in the design of the cyberspace platform as a Lacanian subject and his position in these discourses are explained and adapted so that, inspired by Lacan's thought and the tools that this theory gives us, he can express his possible type with the Persian language in magic and reality with a certain quality and in relation to it in cyberspace. The focus of this research is on Lacan's psychoanalysis, especially the discussion of his discourses and the examination and comparison of the standard language and the language of cyberspace users in each of them. Therefore, sources related to Lacan's discourses and the writings of the Iranian subject in cyberspace, including Telegram, Instagram, WhatsApp, etc., constitute the scope of this research.

4. Results

According to Lacan's teachings, the Iranian subject is faced with two discourses that are in conflict with each other, in terms of the standard language and the language of cyberspace. Thus, the standard language constitutes the discourse of the master and the language of cyberspace constitutes the hysterical discourse, that is, a discourse that is transgressive and acts against the signifier of the desire of the other. Ultimately, the standard language discourse constitutes the crossed-out subject and the cyberspace constitutes the hysterical subject. In other words, the norms of the standard language, which flow as the signifier of the desire of the great other, have been emptied of their signified and have lost their capacity, so the subject who uses

the language has no fascination or desire for them and inevitably either falls out of the abyss of language and becomes psychotic, or becomes a hysterical subject and transgresses its norms. This crossed-out subject needs the signifier of the master of another in order to achieve semantic stability. Therefore, he has turned to cyberspace and the common linguistic pattern therein, and with a hysterical approach, he tries to show his lack and opposition to the standard language and challenge it. He thinks that perhaps this time, he can seek meaning in the new master signifier, and since he has considered this new other to be complete, he tries to identify with it. This space, which is the result of capitalist discourse, is a new form of master discourse, and due to the lack of supervision and the existence of sufficient norms in cyberspace, the contemporary hysterical subject freely shows his opposition to various linguistic methods in this area. In this discourse, too, the crossed-out subject does not achieve meaningful truth, therefore, he has not defined a suitable master signifier for himself. If we accept Lacan's idea that the subject can never achieve that initial unity and oneness, we can say that the contemporary subject will never achieve his desire and desired by using language outside the norm and rules of grammar, and this behavior will do nothing but harm to the future of language.

دوماهنامه بین‌المللی

د ۱۷، ش ۲ (پیاپی ۹۲)، تابستان ۱۴۰۵، صص ۲۲۷-۲۵۴

مقاله پژوهشی

https://lrr.modares.ac.ir/article_23986.html

بررسی رفتار زبانی سوژه در گفتمان فضای مجازی بر اساس نظریه گفتمان لاکان

الهه برزگر^{۱*}، فرزاد بالو^۲

۱. پژوهشگر پسادکترای زبان و ادبیات فارسی دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

۲. دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۱۲

چکیده

امروزه با توجه به گسترش ارتباطات در اینترنت، گفتمان تازه‌ای در فضای مجازی شکل گرفته که به دلیل ماهیت خاص، زبان مهم‌ترین عنصر در آن به‌شمار می‌رود. این گفتمان در رابطه تخصصی با دیگر گفتمان‌های رایج قرار می‌گیرد که یکی از مهم‌ترین آن‌ها زبان معیار است. زبان فارسی به‌عنوان یکی از زبان‌های سوژه ایرانی در این فضا با چالش‌هایی روبه‌روست. به‌نظر می‌رسد شکل جدیدی از زبان در شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی در حال شکل‌گیری است که بی‌توجهی بدان، می‌تواند آسیب‌های جبران‌ناپذیری برای آینده زبان فارسی به همراه داشته باشد. با توجه به اهمیت نقش زبان در روان‌کاوی ژاک لاکان و تلقی او از گفتمان، این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی هر یک از این گفتمان‌ها را بر اساس گفتمان‌های لاکان بررسی نموده و زبان رایج در این فضا را آسیب‌شناسی کرده است. نتایج نشان می‌دهند که گفتمان زبان معیار، سوژه خط‌خورده و گفتمان فضای مجازی سوژه هیستریک را برمی‌سازند. مطابق اندیشه لاکان، میل سوژه هرگز ارضا نمی‌شود و احساس فقدان در او نیز از بین نمی‌رود، لذا سوژه معاصر نیز با زبان خارج از هنجار و قواعد دستور، هرگز به مطلوب خود نخواهد رسید و این امر پیامدی جز آسیب و خطر تحریف و نابودی برای زبان نخواهد داشت.

واژه‌های کلیدی: گفتمان، زبان، معیار، فضای مجازی، لاکان.

۱. مقدمه

انسان در هر دوره از زندگی خود در جریان جامعه‌پذیری در گفتمان‌های متعدد و گاه متضادی قرار می‌گیرد و با نگرش خاصی در قالب یک سوژه رفتار می‌کند. یکی از این رفتارها در حوزه فرهنگ و در زمینه کاربرد زبان به عنوان عنصری فرهنگی است. سوژه ایرانی نیز در طول تاریخ پر فراز و نشیب خود به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی سرزمین ایران همواره با یک غیر روبه‌رو بوده و این دیگری، بدون آن‌که سوژه متوجه باشد، نقش مؤثری بر گفتمان‌سازی زندگی او داشته است. در نتیجه در جریان رابطه با آن‌ها موضع خاصی را اتخاذ کرده و بر مبنای گفتمان حاصل از این ارتباط، رفتار کرده است. زیرا در واقع، انسان‌ها به‌عنوان سوژه تحت‌نظر و انقیاد گفتمان‌ها قرار می‌گیرند.

در عصر حاضر فضای مجازی، یکی از مهم‌ترین زیرساخت‌ها برای به‌وجود آمدن و ظهور هر گونه گفتمان بوده که حاصل پیشرفت روزافزون علم و تکنولوژی در بستر اینترنت است. این امر تمام زندگی بشر مدرن، به‌ویژه ارتباطات و رفتارهای اجتماعی او را تحت‌تأثیر قرار داده است. در این میان، فرهنگ و هویت و به‌تبع آن، زبان که از مهم‌ترین مؤلفه‌های آن‌هاست، دستخوش تغییراتی می‌شود که اگر بدان توجه نشود و تحت کنترل نباشد، چه‌بسا آسیب‌هایی را به همراه داشته و در معرض دگرگونی و تحریف و حتی نابودی قرار گیرد، زیرا عالم گسترده امروزی به کمک فناوری و اینترنت به دهکده‌ای کوچک تبدیل شده که با اندک غفلتی در حوزه‌های مختلف زندگی از جمله فرهنگی، ناامن‌تر از هر زمان دیگری است.

همچنین، از آن‌جا که مردم گاهی با معانی رسمی رایج در هنجار جامعه مقابله می‌کنند و با تاکتیک‌هایی از آن‌ها طفره رفته و در مقابلشان مقاومت می‌نمایند، می‌توان گفت در واقع سوژه، فضای مجازی را فرصتی برای رهایی‌بخشی در نظر می‌گیرد که ناشی از محدودیت‌های هنجاری و غیرهنجاری فضای واقعی است. لذا بی‌توجهی به آن می‌تواند آسیب‌های جبران‌ناپذیری به دنبال داشته باشد.

ژاک لاکان از جمله اندیشمندان است که با رویکرد روان‌کاوی، فلسفی و زبان‌شناسی بحث گفتمان را مطرح کرده و به زبان به‌عنوان عنصر مهم در این زمینه توجه کرده است.

سوژه ایرانی در مواجهه با زبان معیار و نیز زبان رایج در فضای مجازی در جریان گفتمان‌های خاصی قرار گرفته است و در هر مورد نیز به شیوه خاصی رفتار می‌کند که با توجه به کنشگری وی، با هر یک از

گفتمان‌های چهارگانه لاکانی منطبق و قابل بررسی است.

با توجه به این‌که تلقی لاکان از گفتمان و تقسیم‌بندی‌های او تحت‌تأثیر دیدگاه‌های روان‌کاوی، فلسفی و به‌ویژه زبان‌شناختی است، فضای مجازی را نیز که محلی برای تعاملات فردی و اجتماعی و عنصر اصلی برقراری ارتباط در آن زبان خاص کاربران است، می‌توان در این زمینه مورد بررسی قرار داد.

این پژوهش از نوع پژوهش‌های کاربردی است که با روش توصیفی-تحلیلی و تحلیل کتابخانه‌ای به دنبال پاسخ‌گویی به این پرسش است که با توجه به اهمیت و نقش زبان در گفتمان‌های لاکانی، آیا می‌توان زبان رایجی را که کاربران فارسی‌زبان در فضای مجازی استفاده می‌کنند، در یکی از این گفتمان‌ها جای داد؟ در این صورت، گفتمانی که زبان در فضای مجازی به وجود آورده است، جزء کدام یک از گفتمان‌های لاکان است و چه نوع سوژه‌ای را برمی‌سازد؟

در این پژوهش ابتدا چهار گفتمان لاکان به همراه برخی اصطلاحات خاص و مهم شرح داده می‌شوند. سپس سوژه فارسی‌زبان در بستر فضای مجازی به‌عنوان سوژه لاکانی و جایگاه وی در این گفتمان‌ها تبیین و تطبیق می‌گردند تا با الهام از اندیشه لاکان و ابزارهایی که این نظریه به ما می‌دهد، نوع مواجهه خود را با زبان فارسی در ساحت مجازی و ساحت حقیقی مشخص کنیم و وضع زبان فارسی در فضای مجازی و نسبت آن با زبان معیار را توصیف نماییم.

تمرکز این پژوهش بر روان‌کاوی لاکان به‌ویژه بحث گفتمان‌های او و بررسی و تطبیق زبان معیار و زبان کاربران فضای مجازی در هر یک از آن‌هاست. لذا منابع مرتبط با گفتمان‌های لاکان و نوشته‌های سوژه ایرانی در فضای مجازی از جمله تلگرام، اینستاگرام، واتس‌آپ و... حدود این پژوهش را تشکیل می‌دهند.

۲-۱. پیشینه پژوهش

بروس فینک (۱۳۹۹) در «سوژه لاکانی: میان زبان و ژوئیسانس» در فصلی به بررسی گفتمان‌های لاکان پرداخته و آن‌ها را به‌طور خلاصه شرح داده که یکی از منابع این پژوهش به شمار می‌رود. همچنین «نقد گفتمان تعلیق در نمایش‌نامه هملت شکسپیر، خوانشی لاکانی» از برزآبادی و همکاران (۱۳۹۷) با ارائه تحلیلی

گفتمانی، خوانشی لاکانی از شخصیت هملت فراهم آورده است. «بازنمایی و تحلیل گفتمان انتقادی- لاکانی الگوی خانواده داعش در فضای مجازی» از عرفان منش و صادقی (۱۳۹۵) بخشی از قدرت گفتمانی الگوی خانواده از منظر داعش را متأثر از عرصه ارتباطی و فضای مجازی می‌داند. محمدی و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله «تحلیل کارکرد «زبان و آموزش» استعمارگر در گفتمان پسااستعماری «موسم‌الهجره إلى الشمال» براساس نظم‌های سه‌گانه لاکان»، شخصیت اصلی رمان مذکور را از منظر نظریه لاکان و گفتمان‌های او بررسی کرده‌اند. سهرابی و همکاران (۱۴۰۰) نیز در «روان‌کاوی سیاسی و گفتمان: گزاره‌های تروماتیک و سوژه‌های هیستریک در گفتمان نو اصلاح‌طلبی (۱۳۹۲-۱۳۹۸)» گزاره‌های تروماتیک در گفتمان نواصلاح‌طلبی در یک بازه زمانی شش ساله را به منظور واکاوی چرایی تولد سوژه‌های هیستریک بر مبنای روان‌کاوی لاکان شناسایی کرده‌اند. پژوهش‌های اخیر از نظر بررسی یک سوژه در گفتمان‌ها با رویکرد روان‌کاوی به پژوهش حاضر نزدیک هستند، اما در این میان، جای پژوهشی که به بررسی گفتمان در فضای مجازی و اینترنت و زبان رایج در آن بپردازد و آن را آسیب‌شناسی کند، خالی احساس می‌شد. لذا نویسندگان درصدد رفع این خلأ برآمده‌اند.

۲. چهارچوب نظری

۲-۱. سوژه در اندیشه لاکانی

لاکان، ساختار روان فرد را متشکل از سه حوزه می‌داند که مانند سه حلقه به هم گره خورده‌اند. ارتباط این سه به‌گونه‌ای است که اگر یکی از آن‌ها را جدا کنیم، دو حلقه دیگر نیز از هم باز می‌شوند. او این سه حلقه را بُعد خیالی، نمادین و واقع می‌نامد که زیربنای اصلی ساختار ذهن آدمی براساس آن‌ها ساخته شده‌است. از نظر او، انسجام این سه رکن برای ادامه حیات ضروری است و اگر یکی تزلزل یابد، «انسجام کل نظام نفسانی نیز بر هم خواهد خورد» (موللی، ۱۴۰۱، ص. ۲۹۰).

ساحت خیالی، حالتی است که در آن، فرد ارتباط خود را با جهان پیرامون، نه براساس واقعیت بلکه براساس تصور خود از هستی برقرار می‌کند. از نظر زمانی کودک از ۶ تا ۱۸ ماهگی در این ساحت حضور

دارد و اعضای خود را گسسته از هم درک می‌کند و هنوز هویت مستقلی ندارد. ساحت نمادین با سخن‌گفتن آغاز می‌شود. کودک با آموختن زبان و دال‌های آن، در زنجیره گفتار اسیر می‌شود و برای جست‌وجوی هویت مستقل خود به کمک زبان با محیط پیرامون ارتباط برقرار می‌کند.

امر نمادین همان جامعه انسانی است که در آن حضور داریم. لاکان معتقد است زنجیره دلالت یا قانون دال، امر نمادین را بر پا می‌کند. از نظر او چون امر نمادین از طریق زنجیره‌های دلالت به هم پیوسته است، ما محکوم هستیم که هیچ‌گاه جهان را به آن شکلی که واقعاً هست، درک نکنیم و تا ابد در زندان زبان گرفتاریم. بنابراین، عنصر اصلی در نظم نمادین زبان است که در خارج از سوژه قرار دارد و این زبان قانون خاص خود را دارد که هر فرد متعلق به یک نهاد یا گروه، به‌ناچار باید تابع قوانین آن باشند. در عصر حاضر نیز فضای مجازی مجالی است نمادین برای ظهور سوژه و دیگری بزرگ و هم‌چون زبان، دالی است که سوژه را اخته می‌کند.

سومین ساحت نظریه لاکان، امر واقع، حیطه‌ای از زندگی است که نمی‌توان آن را شناخت. در مرز میان امر خیالی و نمادین قرار دارد. جهانی است بدون زبان که به نمادین شدن تن نمی‌دهد تا قابل شناسایی باشد و همان آرمان‌شهر است که بشر با ورود به امر نمادین، توانایی رسیدن به آن را از دست می‌دهد زیرا به‌مثابه یک شکاف درون نظم نمادین است. مرحله‌ای برخوردار از ابژه‌ای متعالی.

۲-۲. ابژه کوچک a

سوژه که همواره به دنبال کسب هویت است، در نظام نمادین، به دلیل فقدان موجود در آن به واسطه زبان، اخته می‌شود. این فقدان در هستی، از نظر لاکان، میل را ایجاد می‌کند. به عبارتی «میل، رابطه‌ای میان هستی و فقدان است» (لاکان، ۱۹۸۸، ص. ۲۲۳). میل سوژه، میل به بازگشت به ساحت پیشین (پیش‌زبانی) است که در آن نیازهایش به طور کامل برآورده می‌شدند و در اتحاد با مادر بوده است. اما از آن‌جا که این اتحاد از ابتدا هم وجود نداشته و توهمی بیش نبوده است، لذا می‌توان گفت این میل، میل به چیزی تهی است. بنابراین، هرگز ارضا نمی‌شود، زیرا «به معنای دقیق کلمه، هیچ ابژه‌ای ندارد» (فینک، ۱۳۹۹، ص. ۱۹۰) اما علت دارد و لاکان آن را ابژه a می‌نامد. این ابژه یادآور چیزی از دست رفته است. «یادآور (باقی‌مانده) یگانگی فرضی

از دست‌رفته مادر- کودک است» (همان، ص. ۱۹۷). گفته شده «هر آن‌چه یاد مادر و یکی‌بودگی پیش‌زبانی با مادر را در ضمیر ناخودآگاه سوژه (انسان) زنده کند، مصداقی از «ابژه دیگری کوچک» است» (شیری و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۸۹).

در دهه ۱۹۵۰ لاکان «ابژه a را متعلق به سامان خیالی می‌دانست و اگو را به‌مثابه «دیگری» ... از ۱۹۶۶ میلادی... ابژه (a) را متعلق به سامان واقعی دانست و آن را به‌عنوان آخرین باقی‌مانده اتحاد فرضی مادر- فرزند به کار برد» (زنجانبر و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۵۲)، اما از نظر روان‌کاوی نقطه مشخصی وجود ندارد که سوژه به آن برسد و میلش ارضا شود. چیزی که در ذهن سوژه است، حفره است و آن چیزی نیست که او آن را برای خود به‌عنوان هدف تعیین کرده تا به آن برسد چون آن تصور اصلاً وجود ندارد. بنابراین هرگز به آن نخواهد رسید. اساساً سوژه با میل ورزیدن است که سوژه می‌شود و با تحقق میل، سوژه‌بودنی وجود ندارد.

۳-۲. دالّ ارباب

از منظر لاکان سوژه برای غلبه بر شکاف‌خوردگی خود و رسیدن به تمامیت هویتی، به‌ناچار باید با یک دالّ ارباب در نظام نمادین همان‌انگاری کند. این عمل تنها ابزار برای فائق آمدن بر شکاف درونی و رسیدن به هویت است. در واقع، در نظام نمادین ضروری است که بی‌ثباتی زنجیره معنایی دالّ‌ها پایان یابد و در یک نقطه به قطعیت برسد. در غیر این صورت، معنا در هیچ دالّی منزل نمی‌یابد و فقدان دالّ ارباب حالتی شبیه به روان‌پریشی ایجاد می‌کند. «آخرین دالّ زنجیره، دالّی است که به دالّ‌های قبلی معنا می‌دهد» (دُر، ۱۳۹۹، ص. ۱۴۰). اما هنگامی که سوژه خود را با آن همان‌انگار می‌سازد، این دالّ ارباب که خود فاقد معناست، تمامی دالّ‌های دیگر را برای سوژه معنادار و بازنمایی می‌کند. در واقع سوژه برای غلبه بر احساس فقدان خود به یک دالّ معناساز ارباب نیازمند است.

۴-۲. سوژه خط‌خورده

تعریف جدید لاکان از سوژه، براساس فقدان سوژه است (لاکان، ۱۹۷۷). سوژه لاکان سوژه آگاه مدرن

نیست بلکه سوژه خط‌خورده ناخودآگاه است که زنجیره دال‌های زبان او را می‌سازند. ناخودآگاهی که لاکان آن را گفتمان دیگری می‌داند و میل انسان را میل دیگری (همان، ص. ۱۹۹). دیگری بزرگی که همان زبان است. این‌جاست که ذهن او به دو ساحت آگاه و ناخودآگاه تقسیم می‌شود و سوژه، به اصطلاح، خط می‌خورد. به این جهت خط خورده که میان آن‌چه به وسیله زبان می‌گوید و آن‌چه حقیقت او را شکل می‌دهد، شکافی وجود دارد زیرا زبان نمی‌تواند تمام حقیقت را بیان کند و سوژه به دلیل تعلق ذاتش به زبان تکلم، منقسم و دوپاره می‌شود. همین سوژه که همواره با فقدان روبه‌روست و میل ناشی از آن را در خود احساس می‌کند، به گمان این‌که می‌تواند از طریق پیوند با گفتمانی خاص بر احساس فقدان خود فائق آید، با دیگری بزرگ مواجه شده و به آن روی می‌آورد، اما جز بازتولید نظام زبانی در جایگاه گفتمان چیزی نصیب او نمی‌شود.

۵-۲. گفتمان

واژه گفتمان با معانی گوناگونی از جمله گفت‌وگو، راه و روش، مباحثه و... همراه بوده است که «با توجه به کاربرد آن در حوزه‌های مختلف علمی، می‌توان نقش و کارکرد خاصی برای آن در نظر گرفت» (صالحی مازندرانی و زکی‌نژادیان، ۱۳۹۶، ص. ۲۲۶). نظریه‌پردازان زیادی نیز درباره مفهوم و کارکرد گفتمان نظریه‌های گوناگون و متفاوتی ارائه کرده‌اند. از جمله فوکو، آلتوسر، دریدا، لاکان، لاکلاو و موفه، ون دایک و...

این اصطلاح از دهه ۱۹۶۰ میلادی در غرب اهمیت یافت و تا پایان سده ۱۹ محدوده آن بیشتر منحصراً به نوشتار بود، اما پس از سوسور و ظهور زبان‌شناسی جدید، در مفهوم فعلیت یافتن زبان به‌کار رفت. در آثار باختین معنایی فرازبانی یافت. وی زمینه اجتماعی را بخش جدایی‌ناپذیر ارتباطات کلامی می‌داند. نزد فوکو، گفتمان محل گردهمایی قدرت و دانش است و کل حوزه اجتماعی انسان را در بر می‌گیرد. آلتوسر سوژه را در برابر ساختارهای ایدئولوژیک مقهور می‌داند یعنی سوژه مقهور گفتمان است. از نظر دریدا گفتمان‌ها، نظام‌های زبانی‌ای هستند که با نشان دادن تمایزها واسطه فهم ما از جهان می‌شوند. در اندیشه او سوژه درون ساختار از جمله زبان معنا می‌یابد و عمل می‌کند. به عبارتی زبان فهم انسان را شکل می‌دهد.

زبان‌شناسان، گفتمان را از منظر ارتباطات اجتماعی بررسی می‌کنند. در این دیدگاه، واژه‌ها وجود عینی می‌یابند. ون دایک از جمله متفکرانی است که درباره مفهوم گفتمان «تأکید دارد که بخش بزرگی از محتوای یک متن ممکن است به صراحت در متن بیان نگردد و به عبارت دیگر، تحلیل و ناگفته‌ها و اموری که گفتمان درباره آن‌ها سکوت می‌کند، مهم‌تر از تحلیل گفته‌های گفتمان است» (ون دایک، ۱۳۸۲، ص. ۱۷). همچنین، گفتمان‌ها می‌توانند بر شیوه تفکر فرد نیز اثر بگذارند زیرا «واجد نفوذ عمیقی بر نحوه عمل و اندیشه افراد هستند» (میلز، ۱۳۹۳، ص. ۷۰).

۲-۶. چهار گفتمان لاکان

لاکان از جمله اندیشمندانی است که ذیل روان‌کاوی، فلسفه و زبان‌شناسی بحث گفتمان را مطرح کرده است و نظریه چهار گفتمان او از همه آن زمینه‌ها تأثیر پذیرفته است. وی هم‌چون پسا ساختارگراها، می‌کوشد فرایند برساخت سوژه از طریق گفتمان‌ها را شرح دهد. برخی انتقال پیام از طریق زبان را فرایندی ساده و آگاهانه می‌دانند، اما در روان‌کاوی لاکان این ویژگی‌ها به چالش کشیده می‌شوند. مطابق نظریه لاکان، گفتمان و هر آنچه در آن است، ارتباط نزدیکی با زبان دارد. در واقع گفتمان سبک گفتار است که از زبان برمی‌خیزد. به عبارتی «گفتمان، در ساده‌ترین شکل، همان زبان به‌علاوه بافت است» (وودز، ۱۳۹۶، ص. ۱۴). اما این زبان نزد لاکان تمامیت ندارد و همواره با فقدان و مازاد همراه است. از این رو گفتمان نیز که حاصل زبان است، امری منسجم نیست.

از طرفی، از آن‌جا که زبان، هسته اصلی نظام نمادین و یکی از مؤلفه‌های مهم فرهنگی است، انسان یا سوژه را درون گفتمانی قرار می‌دهد که این گفتمان‌ها نیز به نوبه خود برسازنده هویت هستند. از این رو، با هر بار شکل‌گیری یک گفتمان جدید، سوژه جدیدی نیز متولد می‌شود که حاصل همان گفتمان است. به تعبیر لاکان «سوژه چون برده زبان ظاهر می‌شود... که به موجب آن جایگاهش از زمان تولدش ثبت می‌شود، حتی اگر فقط توسط نام خاص او باشد» (لاکان، ۱۹۷۷، ص. ۱۴۸).

لاکان با شعار بازگشت به فروید خوانش تازه‌ای از آموزه‌های وی را پیش کشید. وی در روان‌کاوی خود که نوعی گفتمان است، در سمینار هفدهم در سال‌های ۱۹۶۹ و ۱۹۷۰ از چهار گفتمان سخن می‌گوید

که عبارت‌اند از: گفتمان ارباب، دانشگاه، روانکاو و هیستریک. وی «از اصطلاح گفتمان به جای گفتار استفاده می‌کند تا بر ماهیت تفرافردی زبان تأکید کند، یعنی این حقیقت که گفتار همیشه دلالت بر سوژه دیگر دارد، یعنی طرف صحبت» (تربتی، ۱۳۹۹، ص. ۲۹۵). از این رو «واژه‌ها معنای خود را از گفتمانی به گفتمان دیگر تغییر می‌دهند» (مک دائل، ۱۳۸۰، ص. ۱۱۴).

هر گفتمان چهار جایگاه و چهار عنصر دارد. چهار عنصر یا نماد جبری عبارتند از: دالّ ارباب یا دالّ برتر (S1)، دانش یا شناخت که زنجیره دالّ‌هاست (S2)، ابژه کوچک (a) و سوژه خط‌خورده (\$) . چهار جایگاه عبارتند از: عامل یا فاعل که چیزی را می‌گوید (agent)، دیگری، شنونده‌ای است که پیام را دریافت می‌کند (other)، تولید که محصول خطاب است (product) و حقیقت گفته‌ای که بیان می‌شود (truth). عناصر ثابت‌اند و جایگاه‌ها تغییر می‌کنند. بدین ترتیب که با چرخش در جهت عقربه ساعت، گفتمانی جدید شکل می‌گیرد. گفتمان‌های لاکان عبارتند از گفتمان ارباب، هیستریک، دانش و روان‌کاوی. در ادامه گفتمان‌هایی که محور این پژوهش هستند، شرح داده می‌شوند.

۲-۱-۶. گفتمان ارباب

یکی از گفتمان‌های مهم و مورد بحث در میان اندیشمندان و فلاسفه بزرگ، گفتمان ارباب و بنده است که نخستین بار هگل آن را مطرح ساخت و سپس دیگران تحت‌تأثیر او نظریاتی ارائه دادند. در نظریه‌های لاکان، گفتمان ارباب، «نوعی گفتمان اصلی / اولیه» (فینک، ۱۳۹۹، ص. ۲۵۸) محسوب می‌شود و سایر گفتمان‌ها از آن مشتق می‌شوند. دالّ ارباب فرمان‌دهنده است و در زنجیره دلالت، هر دالّ به آن متصل است. ترتیب قرار گرفتن عناصر در جایگاه‌های گفتمان ارباب بدین قرار است:

$$\frac{s1}{\$} \quad \frac{s2}{a}$$

S1 در نقش ارباب، S2 را در جایگاه برده مورد خطاب قرار می‌دهد. برده با پذیرش دستور ارباب برای رفع نیاز او (و در واقع کسب هویت خود) می‌کوشد و مازادی (a) را تولید می‌کند. در نهایت حقیقت این گفتمان چیزی جز سوژه خط‌خورده (\$) نیست. در این گفتمان زبان از طریق سوژه در جایگاه عامل، سخن می‌گوید یعنی عاملیت از آن زبان (قانون) است و دیگری را و می‌دارد تا به شناختی که در پس حقیقت پنهان شده

است، برسد. در این جریان هرچه a بیش‌تر تولید شود، عامل بیش‌تر خط می‌خورد. از آن‌جا که «حاصل ارتباط در گفتمان ارباب، یعنی وقتی کسی می‌خواهد بر ما تحکم کند بی‌نتیجه است» (تربتی، ۱۳۹۹، ص ۳۰۵)، سوژه برای تغییر فهمش از جهان، برای تغییر نسبتش با دیگران و برای تغییر معنای جهان ضرورتاً باید از دالّ ارباب یا گفتمان ارباب فاصله بگیرد و آن را به پرسش بکشد (فینک، ۱۳۹۹، ص. ۴۰۳).

۲-۱-۶. گفتمان سرمایه‌داری

در نظر لاکان، گفتمان سرمایه‌داری شکل جدیدی از گفتمان ارباب است. از این رو ما آن را ذیل مفهوم گفتمان ارباب شرح می‌دهیم. در این گفتمان سوژه خط‌خورده در موضع عامل قرار گرفته و دالّ ارباب، حقیقت آن را شکل می‌دهد. دالّ اربابی که تمام دالّ‌ها به آن ارجاع داده می‌شوند ولی خود فاقد معناست. در این گفتمان جای دالّ ارباب و سوژه عوض می‌شود. بدین ترتیب:

$$\frac{\$}{s1} \frac{s2}{a}$$

«سوژه خط‌خورده (در گفتمان سرمایه‌داری) با مصرف احساس لذت می‌کند و از مورد تأیید و پذیرش قرار گرفتن، کیف او تکمیل می‌شود» (تربتی، ۱۳۹۹، ص. ۶۴). لذا برای تحقق میل خود به مصرف بیش‌تر روی می‌آورد.

۲-۲. گفتمان هیستریک

هیستریک می‌خواهد دانش دیگری را به چالش بکشد. وی می‌خواهد به ارباب بفهماند که دانش او ناقص است و دچار فقدان. در نتیجه «وقتی شکاف سوژه آشکار می‌شود، سوژه شکافته جایگاه ارباب را مورد سؤال قرار می‌دهد» (صفوان، ۱۴۰۳، ص. ۸۴). محصول این گفتمان دانشی است که هیستریک از آن به‌عنوان ژوئیسانس لذت می‌برد و حقیقت آن نیروی پنهانی است که در امر واقعی جای دارد.

$$\frac{\$}{a} \frac{s1}{s2}$$

گفتار هیستریک مثل همیشه به ما می‌آموزد که در اوج از خود بیگانگی سوژه به طرف ارباب می‌چرخد تا او را به سخره بگیرد، ضعف دانشش را به او نشان داده و صورت کریه ژوئیسانسی که ارباب برای او

تعیین کرده است، به نمایش بگذارد (کدیور، ۱۳۹۶، ص. ۱۱۱).
 رویکردهای اعتراضی و انقلابی را می‌توان در چهارچوب گفتمان هیستریک جای داد، زیرا «رفتار و گفتار فرد هیستریک در ساده‌ترین برداشت، خلاف عرف و سلطهٔ تحکم‌آمیز حوزهٔ نمادین است» (طرزی و زندی، ۱۴۰۱، ص. ۴۰).

۳. بحث اصلی

به دنبال زندگی در فضای مجازی، فرهنگ‌ها بیش از پیش در تعامل با هم قرار گرفته و به هم نزدیک شده‌اند. در این میان، متأسفانه «در معامله‌ای که بین زبان فارسی و زبان‌های فرهنگ‌های غربی برقرار است، زبان فارسی بسیار می‌ستاند و کم می‌دهد» (ایرانی، ۱۳۷۴، ص. ۳۵۹). به نظر می‌رسد کاربرد درست زبان فارسی در فضای مجازی تحت تأثیر شرایط خاص آن قرار گرفته و خطاهای رایجی را در این حوزه به وجود آورده است، زیرا «زبان‌های فرنگی حتی فکر و حافظهٔ ما را نیز میدان رقابت خود ساخته» (شادمان، ۱۳۸۲، ص. ۳۳) و بیش‌ترین تأثیر را گذاشته است. در این عرصه «ارتباط در معنای ابزاری خود فرایندی برای انتقال معنا است» (تریتی، ۱۳۹۹، ص. ۲۹۴). اما به نظر می‌رسد با رفتار زبانی خاص کاربران، فرایند انتقال پیام و معنا با مشکل مواجه شده است. زبان رایج در این فضا تفاوت‌ها و مغایرت‌های زیادی با فارسی معیار دارد که این امر در طولانی‌مدت می‌تواند آسیب‌های جبران‌ناپذیری به زبان فارسی وارد کند.

سوژهٔ عصر حاضر در عرصهٔ ارتباطات اجتماعی خود با زبان‌هایی روبه‌روست که با توجه به گفتمان‌های لاکان، می‌توان آن‌ها را بررسی کرد. وی در این عرصه با دو نوع زبان مواجه است. یکی زبان معیار و دیگر، زبان رایج فضای مجازی که با توجه به نحوهٔ رویارویی با هر کدام، در موضع خاصی از گفتمان‌های لاکان قرار می‌گیرد. باید یادآور شد هنگامی که از زبان معیار سخن می‌گوییم، صرفاً محدود به زبان نوشتار و گفتار نمی‌شود، بلکه در کنار آن به‌ویژه در دورهٔ مدرن، با توجه به رسانه‌های مجازی که ظهور و بروز پیدا کردند، عملاً وارد حیطهٔ گفتمان زبانی در ساحت فضای مجازی می‌شویم.

۱-۳. گفتمان زبان معیار

زبان معیار، زبان پذیرفته‌شده رایج در جامعه است که با تغییراتی در شکل، ساخت، نقش و کاربرد، به وجود آمده و الگوی زبانی معتبری برای افراد جامعه است و در گفتارهای برنامه‌ریزی شده و نوشتارهای رسمی به کار می‌رود. به عبارتی، تا قبل از گسترش اینترنت و رواج صفحه‌های مجازی، سوژه بیشتر با زبان معیار در ارتباط بود و این گونه زبانی به‌عنوان یک دستور (قانون، نظم نمادین) بر سوژه حکم می‌راند. اما امروزه گویی جهان حقیقی در رابطه دیالکتیک با جهان مجازی قرار گرفته که هر کدام گفتمان‌های مستقلی دارند و زبان معیار، گفتمانی در جهان حقیقی به شمار می‌رود. به عبارتی می‌توان گفت وضعی تراژیک و دیالکتیکی بین زبان این دو جهان شکل می‌گیرد. ارائه یک زبان معیار با هنجار خاص کار دشواری است زیرا نمی‌توان همه را متقاعد کرد که در صرف و نحو از الگوی واحدی پیروی کنند و به یک شیوه بنویسند. یکی از دلایل اعتراض سوژه به زبان معیار همین است که در اصل هنجار و معیار، اجماعی میان عقلا وجود ندارد. در زبان است که صرف و نحو شکل می‌گیرد و امروزه شاهد مواجهه انتقادی-اعتراضی نسبت به صرف و نحو زبان معیار هستیم، زیرا اساس هنجار و معیار مناقشه‌برانگیز است.

برخی زبان فارسی را دارای دو گونه معیار نوشتاری و گفتاری (عامری، ۱۳۹۵؛ صادقی، ۱۳۶۲) می‌دانند و معتقدند که زبان رایج در فضای مجازی شکل نوشتاری گفتار است. لذا مشکلی در به‌کارگیری آن نمی‌بینند اما باید توجه نمود که زبان گفتاری نیز هنجارهای خاص خود را دارد و نمی‌توانیم به دلخواه خود تلفظ واژگان و شکل نوشتار آن‌ها را تغییر دهیم. هم‌چنین در زبان معیار نوشتاری «ساختار نحوی جملات، واژگان، املا و دستور خط حائز اهمیت بسیاری است» (رضایی، ۱۳۸۳، ص. ۲۵). اما در زبان معیار گفتاری، تلفظ اهمیت بیشتری دارد. لذا حوزه هر یک باید مشخص باشد. زبان معیار گفتاری که برنامه‌ریزی نشده باشد، فاصله زیادی با نوشتار دارد و می‌توان گفت «در مقابل معیار [نوشتاری] قرار می‌گیرد» (قلی‌سارلی، ۱۳۸۴، ص. ۹۳). در زبان فضای مجازی، نه‌تنها زبان گفتار به نوشتار درمی‌آید، بلکه گاهی، واژگان با تلفظی نادرست و بدیع نوشته می‌شوند. به عنوان نمونه می‌توان واژگان دُرُس (درست)- به تعداده- تفعلی زدم- جهان از آنه توست- خاب (خواب)- صدایه آب- شخصی بیمار- وایسیم- روزه آخره ماه (روز آخر ماه)- دسته پر (دست پر) و... اشاره کرد. چنان‌که می‌بینیم، در نمونه‌های اخیر این‌گونه نوشتن ابهام ایجاد می‌کند.

از موارد دیگر نمونه‌هایی است که فرد بدون توجه به املائی درست، آن را به کار می‌برد هم‌چون: عاقا، بزار چند تا پصت بزارم- پیرو استوری قبلی- میخاد و... . بنابراین می‌توان گفت شکل گفتاری واژه نیز در معرض تحریف قرار گرفته است و این صورت تغییر یافته با نوشته شدن در بستر فضای مجازی رفته‌رفته ماندگار می‌شود و چه‌بسا در آینده به‌عنوان صورت درست واژه تلقی شود، زیرا الگوهای نوشتاری، مرجعی برای درستی و نادرستی گفتار محسوب شده و در به‌وجود آوردن معیارهای جدید برای گفتار تأثیر فراوانی خواهند داشت (همان، ص. ۹۴).

مطابق با نظریهٔ لاکان، سوژه در مواجهه با زبان معیار باید قواعد آن را به‌عنوان عنصر اصلی نظم نمادین بپذیرد تا سوژگی وی محقق شود. در این باره می‌توان گفت نظام هنجارمند زبان معیار که مبتنی بر منطق همه یا کل است، نقش دالّ ارباب را ایفا می‌کند و بر سوژه حکم می‌راند. یعنی زبان معیار در جایگاه عامل، سوژه و دانش او را در جایگاه دیگری مورد خطاب قرار می‌دهد. حاصل این ارتباط، ابژه کوچک a ای است که میل سوژه را برآورده نمی‌کند و درنهایت، سوژهٔ خورده را در جایگاه حقیقت می‌نشانند.

سوژهٔ برده	دالّ ارباب زبان معیار
های دالّ ریخته‌درهم زبان غیرمعیار	سوژهٔ خورده‌خط

مطابق الگوی بالا، سوژه در گفتمان زبان معیار در جایگاه S2 می‌خواهد میل خود را برآورده سازد، اما چون نمی‌تواند میل را در قالب زبان (معیار، ارباب) و نظام نمادین بیان کند، با دالّ‌های درهم‌ریخته، دچار سرگشتگی و حیرت می‌شود و خط می‌خورد. سوژهٔ برده به دلایل گوناگون نتوانسته از زبان معیار در جایگاه ارباب تبعیت کند و در ادامه در گفتمان دیگری قرار می‌گیرد که او را هیستریک می‌سازد.

۲-۳. گفتمان فضای مجازی

یکی از مهم‌ترین دستاوردهای عصر مدرن، فضای مجازی در بستر اینترنت است که به‌عنوان جهان مجازی به موازات جهان واقعی شکل گرفته است. با شکل‌گیری این جهان، شکل تازه‌ای از زندگی برای انسان تعریف

شده که قابل مقایسه با دوره‌های پیشین نیست. فضای مجازی به‌عنوان یکی از گسترده‌ترین و مهم‌ترین عرصه‌های برقراری ارتباط و تعاملات اجتماعی، زبان تازه‌ای را شکل داده که در مقابل گفتمان رسمی رایج به وجود آمده است تا خود را تثبیت کند. این فضا، می‌تواند بستری باشد برای این‌که یک زبان حفظ شود یا از دست برود.

«با ورود فضای مجازی و اینترنت جهانی [زبان] به یک ساختار و فرم جدیدی تغییر شکل داده و نوع جدیدی از گفتمان زبانی را در حوزه زبان مقصد ایجاد کرده است» (هوشنگی، ۱۳۹۶، ص. ۳۷). به عبارتی، با گسترش فضای مجازی و وسعت ارتباطات در آن، به دلیل شرایط خاص این فضا، زبان کاربران نیز دستخوش تغییراتی شد که آن را از شکل اصلی و معیار دور کرد. بنابراین «باید گفتمان غالب اینترنتی را به‌منزله گفتمانی نوظهور و پر قدرت بپذیریم و لوازم آن را بشناسیم» (عامری، ۱۳۹۵، ص. ۲۴). سوژه خط‌خورده‌ای که با دال‌هایی تهی از مدلول در گفتمان زبان معیار مواجه شده و شکل گرفته است، با زبان تازه‌ای مواجه می‌شود که در فضای مجازی جریان دارد و برای ارضای میل خود به آن روی می‌آورد.

در این موقعیت، سوژه در مقابل زبان معیار مقاومت کرده و قواعد آن را نمی‌پذیرد و می‌کوشد فقدان ارباب را به او نشان دهد. بنابراین با مخالفت در برابر او می‌ایستد. در این موضع، سوژه در مقابل زبان معیار رویکردی هیستریک اتخاذ می‌کند، زیرا از آن‌جا که فرد هیستریک می‌خواهد وضعیت موجود را بر هم بزند و فقدان و نقص ارباب را به او نشان دهد، در گفتمان هیستریک قرار می‌گیرد.

مطابق جایگاه عناصر در گفتمان هیستریک، سوژه فضای مجازی در جایگاه عامل قرار گرفته و زبان معیار را در جایگاه دیگری، مورد خطاب قرار داده است. در این روند، وی با اعتراض به دستور زبان معیار، مخالفت خود را با نظم نمادین نشان می‌دهد. حاصل این گفتمان دانشی است که سوژه هیستریک تحت عنوان ژوئیسانس از آن لذت می‌برد، اما چون به‌طور کامل به این لذت دست نمی‌یابد، بخشی از آن در قالب ابژه کوچک a باقی می‌ماند که حقیقت این گفتمان را می‌سازد. به عبارتی، سوژه در جایگاه دیگری، در مقابل زبان معیار در جایگاه عامل، می‌ایستد و با مخالفت نسبت به قواعد آن، آن را به چالش می‌کشد.

زبان معیار / سوژه فضای مجازی
 زبان فضای مجازی / فقدان ابژه کوچک a

به نظر می‌رسد که سوژه خط‌خورده گفتمان زبان معیار، در مقابل ارباب زبان (معیار)، بردگی خود را نپذیرفته و به یک دالّ ارباب معنادار دست نیافته است. لذا در مقابل آن، رویکردی اعتراضی و مخالفانه در پیش گرفته و به سوژه هیستریک تبدیل شده است. این امر زمانی رخ می‌دهد که ارتباط میان سوژه و فرهنگ موجود با هیچی (a) و فقدان معنا و عدم فهم متقابل مواجه می‌گردد. سوژه نمی‌تواند نظم و قانون و فرهنگ موجود (زبان) را درک و فهم کند؛ در نتیجه، نظم زبان را که اصلی‌ترین عنصر ساحت نمادین است، بر هم می‌زند.

باید گفت زبان عامیانه جدیدی در فضای مجازی شکل گرفته و در حال گسترش است که از درآمیختگی دو گونه زبان معیار نوشتاری و گفتاری با هم شکل گرفته و بر اثر قراردادهای و توافقاتی میان کاربران رواج یافته است. از این رو کاربران «در قواعد کلی زبان معیار تغییراتی ایجاد می‌کنند تا هنجارهای خاص خود را به آن‌ها تحمیل کنند و به این ترتیب گونه زبانی خاص خود را به وجود می‌آورند» (همان، ص. ۱۲ و ۲۹) که ویژگی‌های واژگانی، نحوی، صرفی و آوایی خاص خود را دارند. در ادامه نمونه‌هایی از آن‌ها که در مخالفت با زبان معیار و تبعیت از الگوی غیرمعیار فضای مجازی هستند، ذکر می‌شوند:

- ۱) شکل درهم‌ریخته و نامأنوس واژگان و املا نادرست آن مانند اصن (اصلاً) - ایجات (ایجاد) - بزار (بذار) - بعله (بله) - تمام (تمام)، خدافظ (خداحافظ) - دلام (سلام)، - شودم (شدم) - عا (آره) - عاقا (آقا) - عایا (آیا) - عخش (عشق) - عسیسم (عزیزم) - مٹ (مثل) - نع (نه) - وعضی (وضعی) و...
- ۲) حذف برخی حروف مانند: اگ (اگه، اگر)، امرو (امروز) - پس‌خاله (پسر خاله) - ب ت چ (به تو چه) - بش (باشه) - بچه‌ها (بچه‌ها) - چن (چند) - دُرُس (درست) - دیرو (دیروز) - صب (صبح) - فک (فکر) - سلم (سلام) - ش (بشه) - ک (که) - گرف (گرفت)، خو (خوب) - مرَم (میرم) - بخبم (بخوابم) - ن (نه) - ندرَم (ندارم) - نمد (نمی‌دونم) - هنو (هنوز) - یچی (یک چیز) - ینی (یعنی) - واسِ (واسه) و... که در درازمدت شکل صحیح

- واژگان را تحریف می‌کند. هم‌چنین برای کوتاه‌تر و سریع‌تر نوشتن، حروف اضافه را حذف می‌کنند. مانند «ما تنها گذاشتن» و...
- ۳) استفاده از جمله‌های نامرتب در کنار هم به منظور طنازی کردن مانند «باز هم خدا رو شکر الحمدلله وگرنه والا به خدا» و...
- ۴) یکسره‌نویسی واژگان جدا از هم که نقش کلمات و مفهوم جمله را نامعلوم می‌کند مانند: اینو- بخدا- بنام- توضیحاتو- خودتو (خودت رو یا خود تو؟!، رفاقت دینم، سلاملکم و...
- ۵) ساخت مصدرهای جعلی و ساختگی از سایر واژگان هم‌چون باختیدن، حرفیدن، زنگیدن، چتیدن، ساختیدن و ساختن (ساختن)، گوشیدن و... که بر نحو جمله تأثیر می‌گذارند.
- ۶) رواج گفتاری‌نویسی. یعنی سوژه میان گفتار و نوشتار چندان تمایزی قائل نیست و همان‌طور که سخن می‌گوید، می‌نویسد که در بخش مربوط به گفتمان زبان معیار نمونه‌های آن ذکر شد.
- ۷) نوشتن به زبان فارسی با حروف انگلیسی که در اصطلاح فینگلیش نامیده می‌شود مانند: slm- che khabar- bashe و...
- ۸) نمونه دیگر، نوشتن واژگان انگلیسی با حروف فارسی که موجب به‌هم‌ریختگی و ابهام جمله می‌شود. مانند کام تو مای استور (به مغازه من بیا).
- ۹) گاه نیز دو زبان را با هم درآمیخته‌اند و جمله می‌سازند. مثلاً امروز خیلی بی‌زی‌ام (شلوغ). لود (بارگذاری) همیشه. چند مین (دقیقه) دیگه میام. سین کرد (دید). be zoodi new style و...
- سوژه عصر حاضر، تحت‌تأثیر فرهنگ بیگانه، که در این‌جا غرب نمود بارز آن است، قرار گرفته و از نظر فرهنگی از آن‌الگو برداری می‌کند و این امر بر هویت او تأثیرگذار است. زیرا مطابق روان‌کاوی لاکان، سوژه برای بازشناسی و کسب هویت خود همواره به یک غیر یا دیگری نیاز دارد تا از طریق آن خود را بازشناسد که در این گفتمان، همان زبان مطابق با الگوی بیگانه است. بدین ترتیب، دالی جایگزین دال دیگر می‌شود تا سوژه به لذت مازاد یا ژوئیسانس خود دست یابد. در این روند، زبان نه‌تنها نمی‌میرد، بلکه در شکلی دیگر ظهور می‌یابد. این زبان، جایگزین زبان معیار قبل شده و سوژه را به سمت مصرف هر چه بیشتر زبان جدید به‌عنوان نوعی فانتزی سوق می‌دهد تا توهم ارضای میل را در او تقویت کند.

درواقع زبان فضای مجازی به‌عنوان ابژه کوچک a در عصر حاضر برای سوژه عمل می‌کند که وی با توسل بدان سعی در پوشاندن فقدان و ارضای میل خود دارد. میلی که هرگز برآورده نخواهد شد. زیرا چنان‌که گفته شد، ابژه a حفره‌ای درون زنجیره دلالت است و از آن‌جا که به دلیل هیچ بودن، هرگز به دست نمی‌آید، همواره علت میل می‌ماند، زیرا میل همیشه جایی است که فقدان باشد.

چنان‌که گفته شد، گفتمان فضای مجازی محصول جامعه سرمایه‌داری است که از نظر لاکان شکل مدرن گفتمان ارباب است. سوژه همواره به دنبال راهی برای تثبیت هویت خویش است. لذا هنگامی که فقدان آن را در خود احساس می‌کند، به دیگری (ارباب) روی می‌آورد تا شاید از طریق این دیگری بزرگ در بیرون از خود، بر فقدان درونی‌اش فائق آید. اگر زبان فضای مجازی با تسلط بر سوژه، هنجارهایی را ارائه دهد، باز هم شاهد شکل‌گیری گفتمان ارباب هستیم که همچون نظام زبان معیار، سوژه خط‌خورده‌ای را برمی‌سازد که دارای فقدان است.

۴. نتیجه

با توجه به آموزه‌های لاکان سوژه ایرانی در مقابل زبان معیار و زبان فضای مجازی با دو گفتمان مواجه شده که در حالت تخاصم با هم قرار گرفته‌اند.

بدین ترتیب که زبان معیار برساننده گفتمان ارباب یعنی گفتمانی منحرفانه و زبان فضای مجازی برساننده گفتمان هیستریک یعنی گفتمانی است که تخطی‌گرانه است و خلاف دالّ میل دیگری عمل می‌کند و درنهایت گفتمان زبان معیار، سوژه خط‌خورده و فضای مجازی، سوژه هیستریک را برمی‌سازند. به‌عبارتی، هنجارهای زبان معیار که به‌عنوان دالّ میل دیگری بزرگ جریان دارند، از مدلول خویش تهی شده و ظرفیت خود را از دست داده‌اند، لذا سوژه کاربر زبان نسبت به آن‌ها شیفتگی یا میلی ندارد و به ناچار از ورطه زبان یا بیرون می‌افتد و روان‌پریش می‌شود، یا به‌سوژه‌ای هیستریک تبدیل می‌شود و از هنجارهای آن تخطی می‌نماید. این سوژه خط‌خورده در ادامه روند حضور خود برای رسیدن به ثبات معنایی به دالّ ارباب دیگری نیاز دارد. از این رو به فضای مجازی و الگوی زبانی رایج در آن روی آورده است و با رویکردی هیستریکانه می‌کوشد فقدان و مخالفت خود با زبان معیار را نشان دهد و آن را به

چالش بکشاند. وی تصور می‌کند که شاید این بار، بتواند معنا را در دالّ ارباب جدید بجوید و از آن‌جا که این دیگری جدید را دارای تمامیت دانسته است، سعی در همانندسازی با آن را دارد. این فضا که حاصل گفتمان سرمایه‌داری است، شکل نوینی از گفتمان ارباب است و به دلیل عدم نظارت و وجود هنجارهای کافی بر فضای مجازی، سوژه هیستریک معاصر، آزادانه مخالفت خود را به شیوه‌های گوناگون زبانی در این عرصه نشان می‌دهد. در این گفتمان نیز سوژه خط‌خورده به حقیقت معناداری دست نمی‌یابد، لذا دالّ ارباب مناسبی برای خود تعریف نکرده است. اگر این ایده لاکان را بپذیریم که معتقد است سوژه هرگز نمی‌تواند به آن اتحاد و یگانگی اولیه دست یابد، می‌توان گفت سوژه معاصر نیز با به‌کارگیری زبان خارج از هنجار و قواعد دستور، هرگز به میل و مطلوب خود نخواهد رسید و این رفتار، چیزی جز آسیب برای آینده زبان به دنبال نخواهد داشت.

منابع

- ایرانی، ن. (۱۳۷۴). خطرهایی که زبان فارسی را تهدید می‌کند. نشر دانش، ۹۰، ۱۵-۲۱.
- برزآبادی فراهانی، ح. برناکی، ف و مطلبی مقدم، ا. (۱۳۹۷). نقد گفتمان تعلیق در نمایش‌نامه هملت شکسپیر، خوانشی لاکانی، فصلنامه زیبایی‌شناسی ادبی، ۹ (۳۷)، ۱۱۹-۱۳۸.
- تربتی، س. (۱۳۹۹). واکاوی ارتباطات میان‌فردی با تأکید بر سوژه خط‌خوردی لکان (مورد مطالعه: تحلیل روابط میان‌فردی در فیلم سینمایی برادرم خسرو). فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، ۶ (۲۳)، ۲۸۵-۳۱۴.
- در، ژ. و فرگورویچ، ج. (۱۳۹۹). مقدمه‌ای بر مطالعه لکان، ناخودآگاهی ساختاریافته به مانند زبان. ترجمه رضا سویزی و تورج بنی‌رستم، تهران: نشر گستره.
- رضایی، و. (۱۳۸۳). زبان معیار چیست و چه ویژگی‌هایی دارد؟. نامه فرهنگستان، ۲۳، ۲۰-۳۵.
- زنجانبر، ا. ح. بستانی، ف و کریمی دوستان، غ. ح. (۱۳۹۹). تحلیل استعاره-روان‌کاوی داستان کودکان «یک داستان محشر»: بر پایه نظریه ناخودآگاه زبانی. پژوهشنامه نقد ادبی و بلاغت، ۹ (۱)، ۴۳-۶۶.
- سهرابی، م. تاجیک، م و میراحمدی، م. (۱۴۰۰). روان‌کاوی سیاسی و گفتمان: گزاره‌های تروماتیک و

- سوژه‌های هیستریک در گفتمان نو اصلاح‌طلبی (۱۳۹۲-۱۳۹۸). پژوهش سیاست نظری، ۲۹، ۲۶۱-۲۸۸.
- شادمان، س. ف. (۱۳۸۲). تسخیر تمدن فرنگی. چ دوم. تهران: گام نو.
 - شیرینی، ق. مهری، ب. حسینی آبیاریکی، س. آ. (۱۳۹۱). از لاکان تا مولانا (نگاهی لاکانی به سیر رشد روانی سوژه در آرای مولانا). ادبیات عرفانی دانشگاه الزهراء، ۳ (۶)، ۸۱-۱۰۰.
 - صادقی، ع. ا. (۱۳۶۲). زبان معیار. نشر دانش، ۱۶، ۱۶-۲۱.
 - صالحی مازندرانی، م. ر. و زکی‌نژادیان، س. م. (۱۳۹۶). نقش کارکردهای بلاغی و زبانی در تبلیغات بازرگانی. دوفصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات زبانی و بلاغی، ۸ (۱۶)، ۲۲۳-۲۵۰.
 - صفوان، م. (۱۴۰۳). گفتارهایی در باب روانکاوی لاکان. ترجمه خشایار داودی‌فر. تهران: پندار تابان.
 - طرزی، س و زندی، ک. (۱۴۰۱). تحلیل شخصیت در افسانه‌های من منداس و بوسلامه با رویکرد استفاده در انیمیشن براساس آرای لاکان. رهپوی هنرهای نمایشی، ۲ (۴)، ۳۷-۴۸.
 - عامری، ح. (۱۳۹۵). زبان، هویت ملی و فضای سایبر. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
 - عرفان‌منش، ا و صادقی فسایی، س. (۱۳۹۵). بازنمایی و تحلیل گفتمان انتقادی-لاکانی الگوی خانواده داعش در فضای مجازی. مطالعات فرهنگ-ارتباطات، ۱۷ (۳۵)، ۳۳-۵۱.
 - فینک، ب. (۱۳۹۹). سوژه لاکانی. ترجمه علی حسن‌زاده. چ دوم. تهران: بان.
 - قلی‌سارلی، ن. (۱۳۸۴). درجه معیاری در گونه معیار فارسی. پژوهش‌های ادبی، ۲ (۶)، ۶۷-۸۴.
 - کدیور، م. (۱۳۹۶). مکتب لکان، روان‌کاوی در قرن بیست و یکم. چاپ چهارم. تهران: اطلاعات.
 - محمدی، ا.، عرب یوسف‌آبادی، ع.، و فرامرزی، ز. (۱۳۹۷). تحلیل کارکرد «زبان و آموزش» استعمارگر در گفتمان پسا استعماری «موسم الهجرة إلى الشمال» براساس نظم‌های سه‌گانه لاکان. انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، ۴۷، ۷۹-۹۶.
 - مک دائل، د. (۱۳۸۰). مقدمه‌ای بر نظریه‌های گفتمان. ترجمه حسینعلی نوزری. تهران: فرهنگ گفتمان.
 - موللی، ک. (۱۴۰۱). مبانی روان‌کاوی فروید-لاکان. چ پنجم. تهران: نی.

- میلز، س. (۱۳۹۳). *گفتمان*. ترجمه مؤسسه خط ممتد اندیشه زیر نظر نرگس حسنی، تهران: نشانه.
- ون دایک، ت. (۱۳۸۲). *مطالعاتی در تحلیل گفتمان، از دستور متن تا گفتمان کاوی انتقادی*. ترجمه پیروز ایزدی و دیگران. تهران: نشر مرکز اطلاعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- وودز، ن. (۱۳۹۶). *تحلیل گفتمان: راهنمایی کاربردی برای تحلیل گفتمان*. ترجمه سید محمد باقر برقی، مریم نخعی و آمنه عربزاده. تهران: نشر نویسه پارسی.
- هوشنگی، م. (۱۳۹۶). *تداخل زبانی فضای مجازی و زبان و معیار و تأثیر آن بر آموزش زبان*. *دوفصنامه تخصصی مطالعات آموزش زبان فارسی*، ۳(۴)، ۳۷-۵۰.

References

- Ameri, H. (2015). *Language, national identity and cyberspace*. Culture, Art and Communication Research Institute of the Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian].
- Borzabadi Farahani, H. A., Bernaki, F., & Motallebib Moghadam, A. (2017). Criticism of suspension discourse in Shakespeare's Hamlet, Lacanian reading. *Literary Aesthetics Quarterly*, 99(37), 119-138. [In Persian].
- Dore, J., & Fergurovich, J. (2019). *An introduction to the study of Lacan, unconsciousness structured like language* (translated by R. Swayzi and T. Bani-Rostam). Gostareh Publishing House. [In Persian].
- Erfan Manesh, I., & Sadeghi Fasaei, S. (2015). Representation and analysis of the critical-Lacanian discourse of the Daesh family model in virtual space. *Culture-Communication Studies*, 17(35), 33-51. [In Persian].
- Fink, B. (2019). The Lacanian subject (translated by A. Hassanzadeh). BAN. [In Persian].
- Hoshangi, M. (2016). Linguistic interference of virtual space and language and its impact on language education. *Persian Language Education Studies Journal*, 3(4), 37-50. [In Persian].
- Irani, N. (1996). Dangers that threaten the Persian language. *Danesh Publication*, 90, 15-21. [In Persian].

- Persian].
- Kadivar, M. (2016). *Lacan school, psychoanalysis in the 21st century*. Information. [In Persian].
 - Lacan, J. (1977). *The agency of the letter in the unconscious, or reason since Freud- Ecrits: a selection*, (Alon Sheriden, Trans). Tavistock.
 - Lacan, J. (1998). *The four fundamental concept of psycho-analysis* (Jacques- Allen Miller. Ed), (Alon Sheriden, Trans). W.W. Norton & Company New York, London.
 - McDonnell, D. (2008). An introduction to discourse theory (translated by H. Ali Nozari). Farhang Gideman. [In Persian].
 - Mills, S. (2013). Discourse (translated by the Institute of Continuous Line of Thought under the supervision of Narges Hasanli). Seime. [In Persian].
 - Mohammadi, O., Arab Yusuf-Abadi, A. B., & Faramarzi, Z. A. A. (2017). Analysis of the function of "language and education" of the colonizer in the post-colonial discourse "The Season of Al-Hijrah to Al-Shamal" based on Lacan's triple order. *Iranian Language Association and Arabic Literature*, 47, 79-96. [In Persian].
 - Movllali, K. (2022). *The foundations of Freud-Lacan psychoanalysis*. Ney. [In Persian].
 - Qoli-Sarli, N. (2004). Standard grade in Persian standard. *Literary Researches*, 2(6), 67-84. [In Persian].
 - Rezaei, V. (2004). What is standard language and what are its characteristics? *Farhangistan Newsletter*, 23, 20-35. [In Persian].
 - Sadeghi, A. A. (1983). Standard language. *Danesh Publication*, 16, 16-21. [In Persian].
 - Safvan, M. (2024). *Discourses on Lacan's psychoanalysis* (translated by Kh. Davoudifar). Pandar Taban. [In Persian].
 - Salehi Mazandarani, M. R., & Zakinejadian, M. (2017). The role of rhetoric and lingual functions in commercials. *Journal of Linguistic and Rhetorical Studies*, 8(16), 223-250. [In Persian].

- Shadman, Seyyed. F. (2012). *Conquest of Farangi civilization*. Gam Nu. [In Persian].
- Shiri, Gh., Mehri, B., & Hosseini Abbariki, Seyyed. A. (2013). From Lacan to Rumi (Lacan's view of the psychological development of the subject in Rumi's opinion). *Al-Zahra University Mystical Literature*, 3(6), 81-100. [In Persian].
- Sohrabi, M.S., Tajik, M., & Mirahamdi, M. (2021). Political psychoanalysis and discourse: traumatic propositions and hysterical subjects in neo-reformation discourse (1392-1398), *Theoretical Politics Research*, 29, 288 - 261. [In Persian].
- Tarazi, S., & Zandi, K. (2022). Character analysis in Man Mandas and Buslameh legends with the approach of using them in animation based on Lacan's views. *Performing Arts Guide Quarterly*, 2(4), 48- 37. [In Persian].
- Torbati, S. (2019). Analysis of interpersonal communication with emphasis on the subject of Lacan's correspondence (case study: analysis of interpersonal relations in the movie Baradaram Khosrow). *Modern Media Studies Quarterly*, 6(23), 285-314. [In Persian].
- Van Dyck, Theo N. (2012). *Studies in discourse analysis, from text order to critical discourse analysis* (translated by P. Izadi and others). Publishing Center for Media Information and Research. [In Persian].
- Woods, N. (2016). *Discourse analysis: A practical guide for discourse analysis* (translated by M. Baqer Barqaei, M. Nakhai and A. Arabzadeh). Nuise Parsi Publishing House. [In Persian].
- Zanjani, A. H., Bostani, F., & Karimi Dostan, Gh. (2019). A psycho-metaphoric analysis of childish story: "Something from Nothing", based on the theory of linguistic unconscious. *Journal of Literary Criticism and Rhetoric*, 9(1), 43-66. [In Persian].